

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ - ШТИП
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

UDC 81
UDC 82
UDC 008

ISSN: 2545-3998
DOI: 10.46763/palim

ПАЛИМПСЕСТ

МЕЃУНАРОДНО СПИСАНИЕ ЗА ЛИНГВИСТИЧКИ,
КНИЖЕВНИ И КУЛТУРОЛОШКИ ИСТРАЖУВАЊА

PALIMPSEST

INTERNATIONAL JOURNAL FOR LINGUISTIC,
LITERARY AND CULTURAL RESEARCH

PALMK, VOL XI, NO 21, STIP, 2026

ГОД. 11, БР. 21
ШТИП, 2026

VOL. XI, NO 21
STIP, 2026

ПАЛИМПСЕСТ

Меѓународно списание за лингвистички, книжевни
и културолошки истражувања

PALIMPSEST

International Journal for Linguistic, Literary
and Cultural Research

Год. 11, Бр. 21
Штип, 2026

Vol. 11, No 21
Stip, 2026

PALMK, VOL 11, NO 21, STIP, 2026

ПАЛИМПСЕСТ

Меѓународно списание за лингвистички, книжевни
и културолошки истражувања

ИЗДАВА

Универзитет „Гоце Делчев“, Филолошки факултет, Штип

ГЛАВЕН И ОДГОВОРЕН УРЕДНИК

Ранко Младеноски

УРЕДУВАЧКИ ОДБОР

Виктор Фридман, Универзитет во Чикаго, САД
Толе Белчев, Универзитет „Гоце Делчев“, Македонија
Нина Даскаловска, Универзитет „Гоце Делчев“, Македонија
Ала Шешкен, Универзитет Ломоносов, Руска Федерација
Олга Панкина, НВО Македонски културен центар, Руска Федерација
Астрид Симоне Хлубик, Универзитет „Крал Михаил I“, Романија
Алина Андреа Драгоеску Урлика, Универзитет „Крал Михаил I“, Романија
Сунчана Туксар, Универзитет „Јурај Добрила“ во Пула, Хрватска
Саша Војковиќ, Универзитет во Загреб, Хрватска
Шандор Чегледи, Универзитет во Панонија, Унгарија
Ева Бус, Универзитет во Панонија, Унгарија
Хусејин Озбај, Универзитет Гази, Република Турција
Озтурк Емироглу, Универзитет во Варшава, Полска
Елена Дараданова, Универзитет „Св. Климент Охридски“, Република Бугарија
Ина Христова, Универзитет „Св. Климент Охридски“, Република Бугарија
Џозеф Пониах, Национален институт за технологија, Индија
Сатхарај Венкатесан, Национален институт за технологија, Индија
Петар Пенда, Универзитет во Бања Лука, Босна и Херцеговина
Данило Капасо, Универзитет во Бања Лука, Босна и Херцеговина
Мета Лах, Универзитет во Љубљана, Република Словенија
Намита Субиото, Универзитет во Љубљана, Република Словенија
Ана Пеличер-Санчез, Универзитет во Нотингам, Велика Британија
Мајкл Грини, Универзитет во Нотингам, Велика Британија
Татјана Ѓурин, Универзитет во Нови Сад, Република Србија
Диана Поповиќ, Универзитет во Нови Сад, Република Србија
Жан Пол Мејер, Универзитет во Стразбур, Република Франција
Жан Марк Веркруз, Универзитет во Артуа, Република Франција
Регула Бусин, Швајцарија
Натале Фиорето, Универзитет во Перуца, Италија
Оливер Хербст, Универзитет во Вурцбург, Германија
Шахинда Езат, Универзитет во Каиро, Египет
Џулијан Чен, Универзитет Куртин, Австралија

PALIMPSEST

International Journal for Linguistic, Literary
and Cultural Research

PUBLISHED BY

Goce Delchev University, Faculty of Philology, Stip

EDITOR-IN-CHIEF

Ranko Mladenoski

EDITORIAL BOARD

Victor Friedman, University of Chicago, USA
Tole Belcev, Goce Delchev University, Macedonia
Nina Daskalovska, Goce Delchev University, Macedonia
Alla Sheshken, Lomonosov Moscow State University, Russian Federation
Olga Pankina, NGO Macedonian Cultural Centre, Russian Federation
Astrid Simone Hlubik, King Michael I University, Romania
Alina Andreea Dragoescu Urlica, King Michael I University, Romania
Sunčana Tuksar, Juraj Dobrila University of Pula, Croatia
Saša Vojković, University of Zagreb, Croatia
Sándor Czeglédi, University of Pannonia, Hungary
Éva Bús, University of Pannonia, Hungary
Husejin Ozbaj, GAZİ University, Republic of Turkey
Öztürk Emiroğlu, University of Warsaw, Poland
Elena Daradanova, Sofia University “St. Kliment Ohridski”, Republic of Bulgaria
Ina Hristova, Sofia University “St. Kliment Ohridski”, Republic of Bulgaria
Joseph Ponniah, National Institute of Technology, India
Sathyaraj Venkatesan, National Institute of Technology, India
Petar Penda, University of Banja Luka, Bosnia and Herzegovina
Danilo Capasso, University of Banja Luka, Bosnia and Herzegovina
Meta Lah, University of Ljubljana, Republic of Slovenia
Namita Subiotto, University of Ljubljana, Republic of Slovenia
Ana Pellicer Sanchez, The University of Nottingham, United Kingdom
Michael Greaney, Lancaster University, United Kingdom
Tatjana Durin, University of Novi Sad, Republic of Serbia
Diana Popovic, University of Novi Sad, Republic of Serbia
Jean-Paul Meyer, University of Strasbourg, French Republic
Jean-Marc Vercruysse, Artois University, French Republic
Regula Busin, Switzerland
Natale Fioretto, University of Perugia, Italy
Oliver Herbst, University of Würzburg, Germany
Chahinda Ezzat, Cairo University, Egypt
Julian Chen, Curtin University, Australia

РЕДАКЦИСКИ СОВЕТ

Луси Караниколова-Чочоровска
Толе Белчев
Нина Даскаловска
Билјана Ивановска
Ева Ѓорѓиевска
Марија Леонтиќ
Јована Караникиќ Јосимовска
Натка Јанкова-Алаѓозовска

ЈАЗИЧНО УРЕДУВАЊЕ

Ранко Младеноски (македонски јазик)
Весна Продановска (англиски јазик)
Толе Белчев (руски јазик)
Билјана Ивановска (германски јазик)
Марија Леонтиќ (турски јазик)
Ева Ѓорѓиевска (француски јазик)
Јована Караникиќ Јосимовска (италијански јазик)

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИК

Славе Димитров

АДРЕСА

ПАЛИМПСЕСТ
РЕДАКЦИСКИ СОВЕТ
Филолошки факултет
ул. „Крсте Мисирков“ бр. 10-А
п. фах 201
МК-2000 Штип

<http://js.ugd.edu.mk/index/PAL>

Меѓународното научно списание „Палимпсест“ излегува двапати годишно во печатена и во електронска форма на посебна веб-страница на веб-порталот на Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип: <http://js.ugd.edu.mk/index.php/PAL>. Трудовите во списанието се објавуваат на следните јазици: македонски јазик, англиски јазик, германски јазик, француски јазик, руски јазик, турски јазик и италијански јазик. Трудовите се рецензираат.

EDITORIAL COUNCIL

Lusi Karanikolova-Chochorovska
Tole Belcev
Nina Daskalovska
Biljana Ivanovska
Eva Gjorgjievska
Marija Leontik
Jovana Karanikik Josimovska
Natka Jankova-Alagjozovska

LANGUAGE EDITORS

Ranko Mladenoski (Macedonian language)
Vesna Prodanovska (English language)
Tole Belcev (Russian language)
Biljana Ivanovska (German language)
Marija Leontik (Turkish language)
Eva Gjorgjievska (French language)
Jovana Karanikik Josimovska (Italian language)

TECHNICAL EDITOR

Slave Dimitrov

ADDRESS

PALIMPSEST
EDITORIAL COUNCIL
Faculty of Philology
Krstev Misirkov 10-A
P.O. Box 201
MK-2000, Stip

<http://js.ugd.edu.mk/index/PAL>

The International Scientific Journal “Palimpsest” is issued twice a year in printed form and online at the following website of the web portal of Goce Delcev University in Stip: <http://js.ugd.edu.mk/index.php/PAL>
Papers can be submitted and published in the following languages: Macedonian, English, German, French, Russian, Turkish and Italian language.
All papers are peer-reviewed.

СОДРЖИНА / TABLE OF CONTENTS

11 ПРЕДГОВОР

Ала Шешкен, член на Уредувачкиот одбор на „Палимпсест“

FOREWORD

Alla Sheshken, member of the Editorial Board of “Palimpsest”

ЈАЗИК / LANGUAGE

15 Lilis Handayani Napitupulu, Kristiawan Indriyanto

VERBAL THREATS AS POWER PERFORMANCE: A CRITICAL DISCOURSE ANALYSIS OF JOHN DUTTON'S IMPERATIVES IN *YELLOWSTONE SEASON 1*

27 Şirin Tufan

LANGUAGE MAINTENANCE / SHIFT AND SPEAKERS' ATTITUDES IN TURKEY: THE CASE OF MACEDONIAN IN MUSTAFAPAŞA, CAPPADOCIA

37 Марија Леонтиќ

ИЗВИЦИТЕ ЗА ОБРАЌАЊЕ И ПОВИКУВАЊЕ ВО СОВРЕМЕНИОТ ТУРСКИ ЈАЗИК, НИВНОТО ЗНАЧЕЊЕ И ЕКВИВАЛЕНТИ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Marija Leontik

INTERJECTIONS OF ADDRESS AND CALLING IN CONTEMPORARY TURKISH, THEIR MEANINGS AND EQUIVALENTS IN MACEDONIAN

49 Mirela Papa

TRADUZIONE INTERSEMIOTICA: LE COPERTINE DEI LIBRI DI BUZZATI IN ALBANIA

Mirela Papa

INTERSEMIOTIC TRANSLATION: BUZZATI'S BOOK COVERS IN ALBANIA

61 Gazi Özdemir

XVII. YÜZYIL OSMANLI SİYASET DİLİNDE DEVLET, HUKUK VE OTORİTE: KOÇI BEY RİSALESİ'NDE KRİZİN VE İHYANIN METAFORİK TASAVVURU

Gazi Özdemir

STATE, LAW, AND AUTHORITY IN 17TH-CENTURY OTTOMAN POLITICAL LANGUAGE: THE METAPHORICAL REPRESENTATION OF CRISIS AND RESTORATION IN KOÇI BEY'S TREATISE

71 Катерина Видова

ЗА НЕКОИ КАРАКТЕРИСТИКИ НА ЛЕКСИКАТА ВО СОВРЕМЕНАТА МАКЕДОНСКА ПОЕЗИЈА

Katerina Vidova

ABOUT SOME CHARACTERISTICS OF THE LEXIS OF THE MACEDONIAN CONTEMPORARY POETRY

КНИЖЕВНОСТ / LITERATURE

- 83** **Бојана Костова, Ранко Младеноски**
ФОЛКЛОРНИОТ ХИПОТЕКСТ ВО РОМАНОТ „СИНОТ НА КРАЛОТ“ ОД
СЛАВЧО КОВИЛОСКИ
Bojana Kostova, Ranko Mladenovski
THE FOLKLORIC HYPOTEXT IN THE NOVEL *THE KING'S SON* BY
SLAVCHO KOVILOSKI
- 93** **Vagif Sultanlı**
XX. YÜZYIL GÖÇMEN NESRİNDE ZAMAN VE MEKÂNIN
DEKONSTRÜKSİYONU (AZERBAIJAN VE MAKEDON EDEBİYATI
BAĞLAMINDA)
Vagif Sultanly
DECONSTRUCTION OF TIME AND SPACE IN THE PROSE OF EMIGRATION
OF THE 20TH CENTURY (IN THE CONTEXT OF AZERBAIJANI AND
MACEDONIAN LITERATURE)
- 105** **Mümin Ali**
DİJİTALLEŞEN EDEBİYAT VE DİJİTAL EDEBİYAT
Mumin Ali
DIGITALIZING LITERATURE AND DIGITAL LITERATURE
- 117** **Natalija Pop Zarieva, Krste Iliev**
REIMAGINING HOME: LITERARY ENCOUNTERS WITH DEEP
ECOLOGICAL THOUGHT
- 129** **Zekiye Tunç**
ESKİ TÜRK DESTANLARINDA FETİH POLİTİKASI
Zekiye Tunç
THE POLICY OF CONQUEST IN ANCIENT TURKİC EPİCS

КУЛТУРА / CULTURE

- 143** **Сања Ристески, Сашка Голомеова Лонгурова, Силвана Жежова, Соња
Јордева, Ванѓа Димитријева Кузманоска**
КНИЖЕВНИТЕ ДЕЛА НА ЛЕО ТОЛСТОЈ И ОСКАР ВАЈЛД КАКО МОДНА
ИНСПИРАЦИЈА
**Sanja Risteski, Saska Golomeova Longurova, Silvana Zhezhova, Sonja
Jordeva, Vanga Dimitrieva Kuzmanoska**
THE LITERARY WORKS OF LEO TOLSTOY AND OSCAR WILDE AS
FASHION INSPIRATION
- 153** **Ruska Ivanovska-Naskova, Marija Pandeva, Ema Lakinska, Davor
Jankuloski**
A SERIES OF ARTICLES ON KONESKI IN THE FOREIGN PRESS

МЕТОДИКА НА НАСТАВАТА / TEACHING METHODOLOGY

- 165 Simona Serafimovska, Nina Daskalovska**
STUDENTS' ATTITUDES TOWARD THE INTEGRATION OF THE DUOLINGO APPLICATION IN ENGLISH LANGUAGE LEARNING
- 177 Vesna Prodanovska-Poposka**
BETWEEN THEORY AND PRACTICE: A POST-LECTURE ANALYSIS OF COMMON-LAW DEFENCES
- 187 Branka Grivčevska**
MOTIVAZIONI, PERCEZIONI E RISULTATI DEI PARTECIPANTI ALLA SPERIMENTAZIONE DEL MOOC *ITALIANO ACCADEMICO PER STUDENTI SLAVOFONI*
Branka Grivčevska
MOTIVATIONS, PERCEPTIONS AND RESULTS OF THE PARTICIPANTS IN THE EXPERIMENTATION OF THE MOOC *ACADEMIC ITALIAN FOR SLAVIC-SPEAKING STUDENTS*
- 197 Özlem Kurt**
YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİ İÇİN HAZIRLANMIŞ YEDİ İKLİM TÜRKÇE DERS KİTABININ ETKİLEŞİM ODAKLI İNCELENMESİ
Ozlem Kurt
AN INTERACTION-FOCUSED ANALYSIS OF THE YEDI IKLİM TÜRKÇE TEXTBOOK FOR TEACHING TURKISH TO FOREIGNERS
- 209 Весна Кожинкова**
РАЗВИВАЊЕ НА КОГНИТИВНИТЕ СПОСОБНОСТИ КАЈ УЧЕНИЦИТЕ ВО НАСТАВАТА ПО ЛИТЕРАТУРА
Vesna Kozhinkova
DEVELOPING COGNITIVE SKILLS IN STUDENTS IN LITERATURE TEACHING
- 223 Tilen Smajla**
DIE MEINUNGEN SLOWENISCHER UNIVERISTÄTSSTUDIERENDER ZUM EINSATZ VON KÜNSTLICHER INTELLIGENZ IN EINEM SPRACHKURS FÜR FACHFREMDSPRACHE
Tilen Smajla
THE VIEWS OF SLOVENIAN UNIVERSITY STUDENTS OON THE APPLICATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN LSP TEACHING
- 233 Nensi Gjetani, Ema Kristo**
INDIVIDUELLE LERNWEGE IM DEUTSCHUNTERRICHT: DIFFERENZIERUNG UND PERSONALISIERUNG
Nensi Gjetani, Ema Kristo
INDIVIDUAL LEARNING PATHWAYS IN GERMAN LANGUAGE TEACHING: DIFFERENTIATION AND PERSONALIZATION

- 245 Erta Spaho-Herri, Migena Sejdini**
DIE ROLLE DER ÜBERSETZUNG IM DaF-UNTERRICHT: DIE SITUATION IN ALBANIEN
Erta Spaho-Herri, Migena Sejdini
THE ROLE OF TRANSLATION IN TEACHING THE GERMAN LANGUAGE (SITUATION IN ALBANIA)
- 257 Jonida Bushi, Alma Kosova**
GESUNDHEIT ALS SCHLÜSSELTHEMA IM FREMDSPRACHEN-UNTERRICHT: EINE ANALYSE AUSGEWÄHLTER LEHRWERKE
Jonida Bushi, Alma Kosova
HEALTH AS A KEY TOPIC IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING: AN ANALYSIS OF SELECTED TEXTBOOKS

ПРИКАЗИ / BOOK REVIEWS

- 271 Даниела Андоновска-Трајковска**
ВАЛЕНЦИЈА НА ЛИРСКОТО ЈАС: АКТАНТНА АНАЛИЗА НА „ЧОВЕЧКИ ТИШИНИ“ ОД БОРЧЕ ПАНОВ
Daniela Andonovska-Trajkovska
THE VALENCY OF THE LYRICAL SUBJECT: ACTANTIAL ANALYSIS OF *HUMAN SILENCES* BY BORCHE PANOV
- 283 Lucia Ráčková**
L'AMALGAME LEXICAL – FRÉQUENT DANS L'USAGE, RARE DANS LE DICTIONNAIRE DE RÉFÉRENCE
Lucia Ráčková
LEXICAL BLENDS: FREQUENT IN USE, RARE IN REFERENCE

ДОДАТОК / APPENDIX

- 295 ПОВИК ЗА ОБЈАВУВАЊЕ ТРУДОВИ**
ВО МЕЃУНАРОДНОТО НАУЧНО СПИСАНИЕ „ПАЛИМПСЕСТ“
CALL FOR PAPERS
FOR THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL “PALIMPSEST”

**РАЗВИВАЊЕ НА КОГНИТИВНИТЕ СПОСОБНОСТИ КАЈ
УЧЕНИЦИТЕ ВО НАСТАВАТА ПО ЛИТЕРАТУРА****Весна Кожинкова**Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, С. Македонија
vesna.kozinkova@ugd.edu.mk

Апстракт: Историски гледано литературата е една од најстарите уметности која се издвоила од првобитната синкретична уметност заедно со музиката и танцот. На таков начин таа станала една од најраспространетите уметности со која човекот доаѓа во допир уште од најрана возраст па така и нејзиното значење за умствениот развој на човекот е многустрано. Значењето на литературата за учениците е огромно и многустрано. Со помош на читањето тие се ослободуваат од секојдневните обврски и притисоци и се внурнуваат во еден друг свет – светот на фикцијата, го живеат животот на ликовите, размислуваат за нивните проблеми, проблемски ги разгледуваат нивните постапки и донесуваат свои лични заклучоци во однос на нив. Проучувањето на уметничкото дело во училиштето не претставува само процес на доживување на уметничкиот текст, туку и средство за развој на мислењето, чувствата и естетскиот вкус на учениците. Целта не е само разбирање на содржината, туку и анализа на уметничките средства, композицијата и идеите на делото. Станува збор за сложен воспитно-образовен процес во кој ученикот созрева како личност. Наставата по литература има клучна улога во развивањето на когнитивните способности на учениците. Кога зборуваме за когниција (спознавање) мислиме на група умствени процеси кои се создаваат во човековиот мозок како што се: внимание, паметење, создавање и разбирање на јазикот, учење, расудување, решавање проблеми и донесување на личен став. Когнитивните способности се сложени ментални процеси кои им овозможуваат на учениците да восприемаат и обработуваат информации и при тоа да размислуваат логички и критички користејќи јазик и симболи. На таков начин литературата развива: јазично разбирање, критичко мислење, паметење, кротивност, емпатија и социјална свест. Целта на овој труд е да покаже како наставата по литература влијае врз развојот на когнитивните способности на учениците. Проверката на заклучоците се имплементира врз книжевната анализа на романот „Големата вода“ од современиот македонски писател Живко Чинго.

Клучни зборови: *когниција, учење, критичко мислење, креативност, емпатија, социјална свест.*

1. Вовед

Литературата е уметност на убавиот збор. Таа општа дефиниција во себе содржи неколку компоненти: а) литературата е уметност со сите белези на едно уметничко дело; б) основно нејзино изразно средство е

зборот со кој таа реферира кон светот; в) основната нејзина цел е Убавото и оттука произлегува нејзината естетска функција: да му овозможи естетско задоволство на крајниот реципиент – читателот. Историски гледано, таа е една од најстарите уметности која се издвоила од првобитната синкретична уметност заедно со музиката и танцот. Таа е од огромно значење за развитокот на човековата цивилизација затоа што нејзината задача, меѓу другите, е да биде документ и запис за тој развиток, да ги запише сите етапи и на тој начин на читателот да му понуди знаења и претстави за сите периоди. Со помош на литературата учениците се интегрираат и во општествената заедница затоа што таа нуди можност за формирање на сопствени ставови, но и учи на почитување на туѓите со нивно сослушување и способност за нивно вклучување во дијалогот. Темата или ликот од некој роман, на пример, може да биде предмет на дискусија во рамките на едно семејство, во рамките на дружењата со пријателите или другарите. При тоа ставовите и мислењата може да бидат различни, но сепак таквите дискусии помагаат во социјалното интегрирање на личноста. Во неа се крие културната меморија која педантно се пренесува од период во период. Од литературата учениците можат да стекнат знаења и претстави за животот на луѓето во минатото, за сите предизвици со кои тие се соочувале и начините и патиштата на кои ги решавале. Во тој фиктивен свет пред нив оживуваат Хомер и антиката, оживува Данте и неговата визија за совршен човек, оживува Пушкин и неговиот бунт против сите облици на ограничување на човековата индивидуа. Во неа на едно место, преку универзалната библиотека, кажано со речникот на Борхес, е собрано сè она што човекот го создавал и го создава преку неговиот умствен развиток.

Имајќи ги предвид сите наведени значења на литературата за човекот воопшто, литературата станува нераскинлив дел и од образованието на учениците. Наставата по литература е нераскинлив дел од нивното образование уште од најмали нозе. Затоа во формалното образование, со кое тие почнуваат со тргнување на училиште, на литературата и читањето треба да им се посвети исклучително внимание. Методиката на наставата по литература е посебна научна дисциплина која израснала како резултат на допиорот и интересот на повеќе науки: педагогија, дидактика, психологија, наука за литературата со една единствена цел – пронаоѓање на начини и патишта литературата да стане образовен предмет и на таков начин да се доближи до учениците. Со други зборови, сите научни методи да ги трансформира во наставни методи со цел проучување на едно уметничко дело. Проучувањето на уметничкото дело во училиштето не претставува процес само на доживување на уметничкиот текст, туку и средство за развој на мислењето, чувствата и естетскиот вкус на учениците. Целта не е само разбирање на содржината, туку и анализа на уметничките средства, композицијата и идеите на делото. Преку литературата се развиваат вредности, се развива емпатија, морални ставови и индивидуален однос кон светот. Работата со литературниот текст треба да биде насочена кон поттикнување на креативноста и на критичкото размислување

на учениците, збогатување на нивниот говорен и писмен израз како и разбирање на различните перспективи и културни контексти. Сето тоа ќе се постигне со примена на различни методи, како анализа и синтеза, дискусија, работа во групи, но и личен став и поврзување со сопствените искуства. Од тие причини наставникот по литература треба да создаде атмосфера на доверба во која ученикот слободно и без предрасуди ќе го изрази својот личен став кој е резултат на продлабоченото разбирање на текстот и активирање на сите сложени процеси во мозокот. Оттука се наметнува и заклучокот дека наставата по литература има клучна улога во развивањето на когнитивните способности на учениците. Кога зборуваме за когниција (спознавање) мислиме на група умствени процеси кои се создаваат во човековиот мозок како што се: внимание, паметење, создавање и разбирање на јазикот, учење, расудување, решавање проблеми и донесување на личен став. Когнитивните способности се сложени ментални процеси кои им овозможуваат на учениците да восприемаат и обработуваат информации и при тоа да размислуваат логички и критички користејќи јазик и симболи. На таков начин литературата развива: јазично разбирање, критичко мислење, паметење, кративност, емпатија и социјална свест. Токму современата наставна практика, која е различна од традиционалната, е исправена пред тој предизвик.

Развитокот на когнитивните способности кај децата е предмет на дискусија на повеќе научници и теоретичари. Еден од нив, кој е неопминлива референца кога се говори за когнитивен развој, е Жан Пијаже (Piaget, 1952, p. 8). Тој ја поставува теоријата за когнитивниот развој која е прва што го разгледува прашањето за природата и развојот на човековата интелигенција. Позната како теорија на развојната фаза, таа пред сè го разгледува прашањето за природата на знаењето и за тоа како луѓето постепено го стекнуваат, изградуваат и користат. Тврдејќи дека интелигенцијата е основниот механизам за обезбедување на рамнотежа во односите меѓу личноста и животната средина, тој претпоставува дека таа е активна и конструктивна. Во буквална смисла, таа е активна бидејќи зависи од активностите (отворени или прикриени, присвоени или приспособени) кои мислителот ги извршува за да ги изгради и обнови своите модели на светот. Исто така, таа е конструктивна, бидејќи активностите, особено менталните активности, се поврзани со повеќе вклучени и кохезивни системи, па на тој начин тие се зголемени на постабилно и поефективно ниво на функционирање. Пијаже верува дека овој процес на изградба води кон системите на менталното работење, посposобни да се спротивстават на илузиите на перцептивните појави и на тој начин помалку склони кон грешки. Според него, развојот на детето поминува низ четири фази: сензомоторна, предоперационална, фаза на конкретни операции и фаза на формални операции. Улогата и значењето на литературата, според него, е посебно значајна во последната фаза на формални операции кога поединците излегуваат од конкретните искуства и започнуваат да размислуваат апстрактно, да размислуваат логично и да извлекуваат заклучоци од достапните информации, како и да

ги применуваат овие процеси во хипотетички ситуации.

Улогата на јазикот и социјалната интеракција ја потенцирал Лав Виготски (Vygotsky, 1978, p. 87) кој тврди дека ученикот учи повеќе со помош на наставник или врсници. Неговиот развој е невозможен надвор од општествените рамки. Според Виготски, когнитивниот развој (умствени процеси како што се внимание, паметење, создавање и разбирање на јазик, учење, расудување, решавање на проблеми и одлучување) зависи од совладувањето на симболите или на системот од знаци кој е заеднички за културата во која живее. Исто така, сметал и дека детското симболично учење е збир од повеќе стадиуми, како и дека човековото доживување, мислење, дејствување, однесување итн. не може да се разбере надвор од индивидуалното, социјалното и културното ниво. Анализата на литературните дела на тој начин има социокултурно значење, бидејќи овозможува дискусија, дијалог и соработка.

Особено важен за когнитивниот развој на учениците е Блумовиот модел, кој подоцна е ревидиран од Сандерс во кој укажал на различните видови на прашања кои може хиерархиски да се подредат во зависност од тоа какви мисловни процеси е потребно да се покренат. Најдолу во таа хиерархија се сместени прашањата од буквално, мемориско ниво, а најгоре оние од нивото на евалуација. Наставниците во процесот на учење и поучување треба да поставуваат прашања од најниското до највисокото ниво затоа што само така учениците ќе можат да ги искористат веќе стекнатите знаења во процесот на усвојување на новите знаења. Сандерсовата ревизија на Блумовиот таксономиски модел претпоставува 6 прашања: 1. Прашања на **ниво на меморија** – со нив се бараат одговори кои содржат фактографски информации. Одговорите на овие прашања се содржани во самиот текст така што учениците не прават голем напор да дојдат до нив; 2. Прашања на **ниво на превод** и толкување – од учениците се бара да ја преработат добиената информација и да ја трансформираат или да ја реструктурираат во визуелна или аудитивна сензација. Исто така, треба да ги побараат и врските меѓу одделни концепти, идеи, факти, дефиниции и да изградат различни контексти. Според Сандерс, со овие прашања започнува повисокото ниво на размислување; 3. Прашања на **ниво на примена** – на учениците им се дава можност да решаваат проблеми или подлабоко да истражуваат логички проблеми на кои наидуваат додека читаат. Тука учениците се охрабруваат да ја потенцираат апликативната страна на прочитаното, односно врската со секојдневниот живот, а можеби и нивното лично искуство; 4. Прашања на **ниво на анализа** – со овие прашања се бара одговор дали некој настан е добро опишан, дали мотивациите на постапките на ликовите се експлицитни или тие треба да се откријат; 5. Прашања на **ниво на синтеза** – овие прашања поттикнуваат креативно, оригинално решавање на проблеми со примена на нивното севкупно знаење и искуство; 6. Прашања на **ниво на евалуација** – ова се прашања од највисоко ниво на размислување со кои од учениците се бара да го искажат својот личен став

во однос на проблемот врз основа на неговиот поглед на свет и усвоените морални и етички норми. Оваа таксономија подоцна е и ревидирана од Андерсон и Кратвол кои додаваат дека со ваквите прашања на часовите по литература од учениците се бара да го оценат однесувањето на некој лик, вредносно да ги определат мотивите за неговото дејствување итн. (Anderson, L. W., Krathwohl, D. R., & others, 2016).

2. Развивање на јазични компетенции

Општопозната, но недоволно потенцирана е улогата на читањето во збогатувањето на речникот кај учениците. Секое литературно дело има свој специфичен јазик со кој го претставува светот и животот. Токму затоа наставата по литература, а посебно наставникот по литература, има многу важна и одговорна задача, а тоа е да го збогатува јазичниот израз на учениците и со тоа да придонесе во развивањето на јазичните компетенции на учениците. Збогатувањето на речникот не треба да се сфати само како цел на наставата, туку како пат на кој ќе се поттикнува и развива јазичното чувство на ниво на свесност. Тоа значи дека во тоа јазично богатство треба да се внесе еден систем. Со јазикот не владее оној кој ги знае правилата, а нема доволно јазичен материјал, ниту оној кој го владее јазичниот материјал без правила, туку оној кој има и доволно јазичен материјал, зборови и форми на зборовите систематизирани во одредени и јасни категории. Развивањето на вокабуларот го оживува јазичното чувство и му дава содржина на јазичното значење на реченицата, што води до целосно совладување на јазичната експресивност (Pavlović, 1961, стр. 58). Материјалот за збогатување на речникот се наоѓа во целокупниот наставен процес, во дискусиите, во одговорите на учениците, во совладувањето на новите текстови. При читањето и анализата на текстот наставникот е должен да дава објаснувања за непознати или помалку познати зборови кои учениците треба да ги запишат. Меѓутоа, уште подобро е кога учениците ќе добијат соодветна задача, индивидуална или во рамките на една група, самостојно да истражат и да дојдат до некои од значењата на зборовите по што понатаму ќе се поведе дискусија околу можните значења. На таков начин тие покренуваат низа мисловни процеси во обидот да дадат толкување на некој збор. При тоа како непознати и помалку познати зборови може да се јават некои нови зборови, некои стари зборови или зборови необични за стандардниот јазик. Тука се отвора прашањето за литературната стилистика во однос на изборот на зборови од страна на писателот и нивната употреба. Неопходно е на самиот почеток на наставата по литература наставникот да ја провери состојбата со активниот речник кај учениците. Имајќи предвид дека учениците доаѓаат од различни културни и интелектуални средини, јасно е дека владеењето со речникот кај сите ученици е различно. Од тие причини наставникот по литература треба прво, да работи на нивно изедначување, а второ, на зголемувањето на фондот на зборови во активниот речник за сметка на пасивниот.

3. Критичко мислење

Претходно споменавме за разликите меѓу традиционалната и современата настава. Современите училишни практики денес ја фаворизираат современата настава со оглед на потребите и знаењата на учениците во 21 век. За разлика од традиционалната настава во која учениците се оспособуваат само за пасивно меморирање на информации и нивна репродукција, современата настава создава ученици кои критички мислат. Тоа значи дека во процесот на учење и поучување тие се исправени пред предизвикот да го поврзуваат она што го научиле од нивното претходно мислење, да ги споредуваат фактите кои произлегуваат од научните истражувања на повеќе автори, да извлекуваат заклучоци, да даваат нови примери, да замислуваат можни решенија на некоја проблемска ситуација, да поставуваат прашања и активно да истражуваат во барањето одговори, да бараат врска меѓу причините и последиците, да покажуваат скептицизам кон некои од решенијата на проблемите, да донесуваат сопствен став кој аргументирано го бранат пред другите. Наставата која поттикнува критичко мислење се темели на следниве концепции: Блумовата таксономија на прашања, наративното мислење и формални приоди кон критичкото мислење. (Прирачник, 2004, стр. 14)

Блумовата таксономија на прашања им овозможува на наставниците да прават разлика меѓу прашањата кои поттикнуваат пониски и повисоки нивоа на мислењето кај учениците. Разликата меѓу прашањата се движи од прашања кои се на мемориско, репродуктивно ниво, до прашања кои бараат примена на идеи, анализа, синтеза и евалуација. Концепцијата на наративно мислење произлегува од сознанието дека кај помалите ученици се активираат повисоки ниво на мислење доколку проблемот со смести во некој контекст кој е познат за нив. Тоа може да биде некоја приказна или некоја случка од секојдневниот живот. На тој начин тие можат продлабочено да навлегуваат во причините, последиците, можните решенија и да донесат нивни лични морални судови. Формалните приоди кон критичкото мислење се развиле во САД и нивните заклучоци се дека критичкото мислење може да се поттикнува со: активирање на љубопитноста на децата (Lipman, 1991), поставување на прашања за етички и политички проблеми со кои може да се развие аналитичкото мислење и решавање на проблеми (Matthews, 1988) и со развивање на методи за логично и аргументирано пишување при дискутирање на актуелни теми, со што се постигнува мислење од повисок ред. (Paul, R. Edler. L., 1995).

4. Развивање на меморискиот капацитет кај учениците

Основна цел на наставата е учениците да стекнат знаења кои се знаења доколку станат трајни, односно доколку станат дел од нивниот интелектуален развој. Ако учењето може да се определи како релативно трајно менување на единката врз основа на искуството, тогаш паметењето е релативно траење на таа промена. (Rot, 2004, p. 158). За паметењето може да се зборува како за процес, одредена ментална активност и вид на доживување,

но памтењето е пред сè ментална способност да се повторат информациите кои претходно се научени. И оттука се јавуваат индивидуални разлики во способноста на секој поединец да го репродуцира она што го има научено. Токму затоа наставата треба да биде насочена кон поттикнување на меморискиот капацитет на учениците. Кога зборуваме за тоа треба да ја имаме предвид теоријата на когнитивното оптоварување поставена од Џон Свелер. Теоријата на когнитивно оптоварување е наставна теорија заснована на нашето знаење за човечката когнитивност (Sweller, Ayres & Kalyuga, 2011). Од својот почеток во 80-тите години на 20 век (на пр. Sweller, 1988), теоријата ја користи човечката когнитивна архитектура за генерирање експериментални наставни ефекти. Овие ефекти се демонстрираат кога новите наставни процедури се споредуваат со традиционалните како дел од рандомизирани контролирани експерименти. (Sweller, 2011). Оваа теорија ја вклучува категоризацијата на знаењето во биолошки примарно и секундарно знаење. (Geary, 2007). Оваа категоризација претпоставува дека сме еволуирале да стекнеме некои специфични видови на информации, познати како биолошко примарно знаење, додека секојдневните и културни информации (како на пример математика, историја и јазици) се однесуваат на биолошко секундарно знаење. Имајќи ја предвид поделбата на меморијата на сензорна, работна и долгорочна, когнитивното оптоварување се однесува на количината информации што работната меморија може да ја складира. (Sweller, 2011). Неговата препорака е дека поради ограничениот капацитет на работната меморија наставата треба да одбере методи со кои учениците не треба да бидат оптоварени со дополнителни активности кои немаат ефект за учењето. Когнитивно оптоварување постои кога капацитетот на работната меморија е надминат и пренесувањето на информациите од работната во долгорочна меморија е отежнато со што учењето станува помалку ефикасно. (Klojčnik, 2021, стр. 7). Капацитетот на работната меморија се надминува со оптоварување кое може да биде внатрешно и надворешно. Внатрешното оптоварување е поврзано со тежината на наставниот материјал, а надворешното со начинот на кој е презентиран материјалот. Токму затоа за зголемувањето на меморискиот капацитет на учениците не е доволно само да се селектира што учениците ќе научат, туку како и на кој начин тоа ќе им се пренесе. Моника Кљочник (Klojčnik, 2021) предлага шест стратегии со кои ќе се намали когнитивното оптоварување на учениците и со тоа наставата ќе стане поефикасна. Тие се: а) прилагодување на тежината материјалот кон постојните знаења и вештини на учениците; б) постепено зголемување на тежината на самостојните задачи на учениците; в) користење на претходно решени случаи; г) исклучување на помалку важните информации; д) намалување на ефектот на поделено внимание; е) избор на индивидуална или групна форма на работа. Сите наведени стратегии може да се применат во наставата по литература. Внимателно изработени наставни програми по литература во комбинација со методите и техниките кои ќе ги примени наставникот може да го зголемат капацитетот на долгорочната меморија кај учениците.

5. Развивање на метакогнитивни способности

Терминот метакогниција во теоријата го внесе Флејвел (Flavell, 1976). Неговото буквално значење е „над когниција“ и се користи да се означи когницијата за когницијата или размислување за размислувањето. Неговата примена во наставниот процес е поттикната од фактот дека учениците располагаат со мал број на стратегии за учење што резултира со намалување на капацитетот на нивните знаења. Во недостаток на знаења и начини како да го контролираат своето однесување, учениците, главно, се насочени кон пониските когнитивни процеси како што се меморирање и препознавање. Развитокот на метакогнитивните способности значи стекнување на знаења за сопственото когнитивно однесување и негово следење и управување. Овие способности развиваат свесност кај учениците за тоа што учат, како да учат, колку го разбира текстот и во крајна линија како може да се подобри учењето. Во наставата по литература таа свесност е присутна во сите фази на читање и анализа на текстот независно од тоа дали тоа е на самиот час или при индивидуални читања како воннаставна активност. Современата настава нуди голем број наставни техники кои ги поттикнуваат и подобруваат метакогнитивните способности на учениците. Тие техники адаптирани за секој дел од часот поставуваат прашања и задачи кои им овозможуваат на учениците да стекнат контрола на своите мисли и однесување. На пример, пред читањето на текстот ученикот преку прашања го трасира патот на своите мисли и очекувања од самиот текст. За време на читањето и по читањето да размислува за тоа колку добро го сфатил однесувањето на ликот и неговите постапки или дали добро ја сфатил пораката. Писмените состави се најдобар начин ученикот да ги искаже своите сопствени ставови и тука активирањето на метакогнитивните процеси е со насока на дилеми дали ставот е добро образложен или се потребни и други аргументи. При тоа развитокот на метакогнитивните способности не е индивидуален пат на ученикот, туку и на наставникот кој со внимателно конструирани прашања учествува во метакогнитивниот развој на ученикот.

6. Креативно мислење

Во тесна врска со развивањето на когнитивните способности на учениците е и поттикнување на нивното креативно мислење. Креативното мислење ја развива самодовербата на учениците и нивната оригиналност, а со тоа помага во продлабочено учење. Поврзувајќи ги знаењата од повеќе области на таков начин, учениците се подготвуват за решавање на проблеми во нивниот секојдневен живот. Постојат повеќе стратегии кои при анализата на романот помагаат учениците креативно да размислуваат. На пример, тие можат да дадат алтернативен крај на романот, можат да си играат со гледните точки, да прикажат кратка драмска сцена базирана на една сцена, наместо класична анализа на ликот да му направат инстаграм профил, емоциите да ги претстават преку слика или звук, да креираат мапа на топонимите споменати во текстот или преку стратегијата „скршено време“ да ја раскажат приказната по обратен редослед.

7. Емпатија и социјална одговорност

Емпатијата се темели на свеста за сопствената личност, нејзината отвореност кон сопствените емоции како основа на способноста за читање и разбирање на туѓите емоции. (Goleman, 1997, p. 97) Според него, таа способност која ни овозможува да дознаеме што чувствува Другиот, дејствува на широк спектар на животните подрачја, а нејзината отсуство се забележува во криминалното однесување на психопатите, убијците и злоставувачите на деца. Човековите емоции ретко се изразуваат со зборови, ами најчесто со други средства. Нив Големан ги нарекува невербални канали: тон, гест, мимика и сл. За да се дојде до емоционалната вистина треба да се прочита како некоја личност кажува, а не што кажува, со оглед на тоа што најчесто тонот и однесувањето не се исти со зборовите. (Goleman, 1997, 90). Социјалната одговорност се темели на потребата учениците да ги разберат општествените односи, правилата и потребите на различни социјални групи и на таков начин да стекнат способности за позитивна комуникација како предуслов за подготовка за живот. Развивањето на чувство за емпатија и социјална одговорност се предизвици на современото училиште и начин на поттикнување на когнитивните способности на учениците. Преку развивање на чувството за емпатија учениците учат како да ги апстрахираат себичните чувства и да се соживеат со туѓите искуства и идеи. Овие вештини се многу важни, бидејќи тие градат почит, толеранција и вклученост и на тој начин ги подобруваат меѓучовечките односи и атмосферата во училишната поттикнувајќи го моралниот развој и граѓанската свест.

8. Примена

Наставата по литература нуди голем број на практични активности кои го стимулираат когнитивниот развој на учениците. Анализата на ликовите е една од тие активности со која се постигнува апстрактно размислување и донесување на вредносни судови. Тоа може да се постигне преку дискусии и дебати со кои се стимулира критичкото мислење и аргументација. Пишувањето на писма или водењето на фиктивни дневници се креативни активности со кои се гради емпатија и чувство за општествена одговорност. Менталните симулации на овие способности може да се постигнат и преку драматизации на одредени сцени, подготвување на монолог, активности коишто може да бидат подготвени индивидуално или во рамките на една група. Преку работа во група и преку формирањето на читателски кругови учениците развиваат способност и за социјално учење. Во продолжение ќе дадеме пример за тоа како во конкретна ситуација може да се стимулира и поттикнува когнитивниот развој на учениците. Примерите ќе бидат дадени од романот „Големата вода“ од македонскиот раскажувач Живко Чинго, кој според Наставната програма за реформирано гимназиско образование е предвиден за обработка во 4 година. Апликативниот модел кој ќе биде применет е Сандерсовата таксономија на прашања која претходно ја опишавме. Наставна техника која ја предвидовме е сложувалка. Оваа

техника се користи кога се анализира текст и од учениците се бара да го разберат текстот и да развијат повисоко ниво на мислење. Структурата на сложувалката се состои во следното: секој член на кооперативната група станува експерт за различни делови од темата која ја поучуваат. Откако ќе дојдат до поединечна експертиза за зададениот текст, членовите на кооперативниот тим наизменично се поучуваат едни со други со цел сите членови на тимот да ги совладаат сите делови. (Прирачник, 73). Откако ќе бидат формирани експертските групи од матичните групи, секоја група добива задачи според Сандерсовата таксономија на прашања.

I група: ниво **знаење**. Ова е ниво на репродукција на текстот. Прашања кои се поставуваат на ова ниво: Кој е главниот лик во романот? Како се вика институцијата во која е сместен Лем? Кој е Кејтен и кога се појавува во приказната? Какво е однесувањето на управителот на сиропиталиштето кон децата?

II група: ниво **разбирање**. Ова е ниво на разбирање, прераскажување, споредба. Прашања кои може да бидат поставени на ова ниво се следните: Објасни зошто Лем се чувствува осамен во домот? Прераскажи една сцена со која ќе ја потврдиш неговата осаменост! Што претставува Кејтен за Лем? Како Лем ја доживува атмосферата во сиропиталиштето?

III група: ниво **примена**. Ова ниво бара примена на знаењата во нов контекст. Прашања и задачи на ова ниво на разбирање на текстот: Замисли дека си ново дете во сиропиталиштето. Како би се чувствувал и зошто? Напиши писмо од возрасниот Лем до возрасниот Кејтен! Кои пораки од романот се актуелни во денешно време?

IV група: ниво **анализа**. Ова ниво треба да овозможи разложување на целината со што ќе се постигне откривање на мотивите, односите и конфликтите меѓу ликовите. Прашања за ова ниво на читање на текстот: Каква е разликата во однесувањето на децата пред и по доаѓањето на Кејтен? Откриј ги внатрешните конфликти на Лем! Што симболизира сиропиталиштето и кои скриени пораки ги испраќа? Зошто Лем не може да го заборави Кејтен?

V група: ниво **синтеза**. Ова ниво овозможува создавање на нова целина, комбинирање на идеи и го поттикнува креативното размислување на учениците. Прашања и задачи со кои тоа може да се постигне: Смисли нов крај на романот во кој Кејтен нема да се врати. Како ќе продолжи животот на Лем? Напиши монолог од гледна точка на Кејтен! Креирај разговор меѓу Лем и некое друго дете од домот!

VI група: ниво **евалуација**. Ова е највисокото ниво за поттикнување на когнитивните способности кај учениците кое се содржи во самостојна проценка, изразување на ставови и аргументација. Прашања со кои тоа може да постигне: Дали според тебе Кејтен навистина постоел или е плод на фантазијата на Лем? Аргументирај за тоа дали и колку сиропиталиштето во кое се сместени децата ја извршило својата улога! Изрази свој личен став за крајот на романот. Дали Лем „се спасил“? Колку романот е актуелен денес? Дали денес постојат тоталитарни општества какво што е прикажано

во романот? Дали методите на воспитување биле соодветни на возраста на воспитаниците? Што е она што навистина им треба на децата во секое време и во секое општество?

Имајќи ја предвид типологијата на Драгутин Росандиќ (Rosandić, 1986) за наставните системи кои може да бидат применети во наставата по литература, овој модел на час ги применува проблемско-творечкиот и корелациско-интеграцискиот методички систем кои се применуваат во современата настава. Во поглед на примената на наставните методи имаме една поширока методичка разновидност со оглед на целта на часот, а тоа е развивање и поттикнување на когнитивните способности на учениците. Освен класичните, вербални методи како што се текст метод, дијалошки метод, монолошки метод, анализата на овој роман предвидува и бара примена и на други посовремени методи на работа како што се: метод на читање, метод на слушање, метод на покажување, метод на забележување, метод на имагинација, метод на размислување (споредување, систематизирање, донесување заклучоци, асоцијации, оценување). Учениците како домашна задача би можеле да добијат задача да погледнат некој документарен филм со слична тематика и да напишат есеј во кој би направиле споредба помеѓу двете различни искуства на децата во сиропиталиште.

9. Заклучок

Литературата е медиум со кој децата доаѓаат во допир уште од најрана возраст. Оттука и заклучокот дека таа е мошне важна во нивниот емоционален, когнитивен и интелектуален развој. Со нејзина примена таа може да стане платформа за ментално активирање на когнитивните процеси кај учениците. Со помош на литературата учениците се оспособуваат да мислат критички и самостојно, развиваат емоционална, интелектуална и морална зрелост. Литературата, исто така, им овозможува и алатки за комплексно размислување и интерпретација на светот. За да може литературата ова да го постигне, потребен е обучен и компетентен наставник кој со примената на сите методи, форми и техники ќе биде медијатор меѓу книжевниот текст, од една страна, и когнитивното созревање на учениците, од друга. Со внимателен пристап наставата по литература станува еден од најсилните облици на когнитивниот развој на учениците.

Библиографија

- Anderson, L. W., Krathwohl, D. R.(Ed.). (2016). *Taksonomija za učenje, poučevanje i vrednotenje znanja. Revidirana Bloomova taksonomija izobraževalnih ciljev*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- Bloom, B. S. (Ed.). (1956). *Taxonomy of educational objectives: The classification of neducational goals*. Book I: Cognitive domain. Michigan.USA: David McKay Company.
- https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/PPP242/Benjamin%20S.%20Bloom%20-%20Taxonomy%20of%20Educational%20Objectives%2C%20Handbook%201_%20Cognitive%20Domain-Addison%20Wesley%20

- Publishing%20Company%20%281956%29.pdf (пристапено на 15.07.2025)
- Flavell, J.H. (1979). *Metacognition and cognitive monitoring*. American Psychologist, 34(10), 906–911. American Psychological Association.
- Geary, D.C. (2007). *Educating the evolved mind: Conceptual foundations for an evolutionary educational psychology*. Charlotte: NC. Information Age Publishing.
- Goleman, D. (1997). *Emotional intelligence*. Zagreb: Mozaik knjiga.
- Klojčnik, Monika. (2021). *Teorija kognitivne obremenitve v praksi: kako lahko učencem pomagamo, da se učijo učinkoviteje*. Ljubljana: Vzgoja i izobraževanje, 52(6), 6–9.
- Lipman, M. (1991). *Thinking in Education*. New York: Cambridge University Press.
- Matthews, G. B. (1988). *Philosophy and the Young Child*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Paul, R. & Edler, L. (1995). *Critical Thinking: How to Prepare Students for a Rapidly Changing World*. Santa Rosa, CA: Foundation for Critical Thinking.
- Pavlović, Milivoj. (1961). *Osnovi metodike nastave srpskohrvatskog jezika i književnosti*. Beograd: Naučna knjiga.
- Piaget, J. (1952). *The Origins of Intelligence in Children*. New York: International Universities Press.
- Rosandić, D. (1986). *Metodika književnog odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Školska knjiga.
- Rot, Nikola. (2004). *Opšta psihologija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Sweller, J. (2008). *Cognitive load theory*. In J. P. Byrnes (Ed.), *Psychology of learning and motivation* (Vol. 55, pp. 37–76). Amsterdam: Academic Press.
- <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=3484913> (пристапено на 20.07. 2025)
- Vygotsky, L. (1978). *Mind in Society*. Cambridge, Massachusetts, USA: Harvard University Press.

* * *

- Димитријевић, Радмило. (1965). *Методика наставе књижевности и мајерњег језика*. Београд: Завод за издавање уџбеника.
- Димова, Виолета. (2011). *Методика на настављања по књижевности*. Штип: Универзитет „Гоце Делчев“.
- Мирков, Снежана. (2006). *Метаконцепција у образовном процесу*. Зборник Института за педагошка истраживања, 1, 7-24. Београд: Институт за истраживања.
- Прирачник: *Со читање и пишување до критичко мислење*. (2004). Скопје: Фондација институт отворено општество – Македонија.

Vesna Kozhinkova

Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip, North Macedonia

Developing Cognitive Skills in Students in Literature Teaching

Abstract: Historically, literature is one of the oldest arts that emerged from the original syncretic art along with music and dance. In this way, it has become one of the most widespread arts that humans come into contact with from an early age, and its significance for human mental development is multifaceted. The significance of literature for students is immense and multifaceted. The significance of literature for students is enormous and multifaceted. With the help of reading, they free themselves from everyday obligations and pressures and plunge into another world – the world of fiction, live the lives of the characters, think about their problems, problematically examine their actions and draw their own personal conclusions regarding them. The study of a work of art in

school is not only a process of experiencing the artistic text, but also a means of developing the thinking, feelings and aesthetic taste of students. The goal is not only to understand the content, but also to analyze the artistic means, composition and ideas of the work. The study of is a complex educational process in which the student matures as a person. Literature teaching plays a key role in the development of students' cognitive abilities. When we talk about cognition, we mean a group of mental processes that are created in the human brain, such as: attention, memory, creation and understanding of language, learning, reasoning, problem solving and adopting a personal attitude. Cognitive abilities are complex mental processes that enable students to perceive and process information and at the same time to think logically and critically using language and symbols. In this way, literature develops: linguistic understanding, critical thinking, memory, creativity, empathy and social awareness.

Keywords: *cognition; learning; critical thinking; creativity; empathy; social awareness.*

ГОД. 11
БР. 21

ПАЛИМПЕСТ

PALIMPSEST

VOL. XI
NO 21